

Les religioses clarisses i els Borja-Centelles

JOSÉ CASTELL BOMBOÍ

Ben coneguda és la relació que va existir des de sempre entre el llinatge dels Centelles i l'espiritualitat religiosa del seu comtat. Els Centelles, i posteriorment els Borja, han estat impulsors de les creences religioses i del culte cristià a les nostres contrades i disposem de diferents apunts que ho corroboren. Foren ells els qui, a primeries del segle XV, van pregar la ubicació d'un convent franciscà als afores de la vila; també van afavorir que el papa Pau III concedira l'any 1549 la butlla de la plebania per a l'església parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva i també la van dotar econòmicament; i el primer plebà, el primer d'una llarga llista, fou Lluís Centelles.

La unió matrimonial de la nostra comtessa Magdalena amb el duc de Gandia Carles de Borja a finals del segle XVI, a més de suposar la pèrdua de l'hegemonia dels Centelles i d'Oliva com a cap de comtat, propicia la continuïtat d'aquest recolzament de la fe cristiana iniciat pel primer comte En Francesc Gilabert de Centelles. Ara és la figura de sant Francesc de Borja la que els incita a continuar amb el foment de la religió, amb la construcció d'un nou convent de la Mare de Déu del Pi per als frares franciscans d'Oliva, després d'haver estat destruït el primitiu pel terratrèmol de desembre de 1598, i del monestir de Sant Roc de Gandia.

Però de tots dos períodes ressenyats cal destacar la importància que els comtes i ducs van comportar per a la consolidació i establiment definitiu de les religioses clarisses a les nostres terres. D'aquesta manera algunes de les filles d'ambdós llinatges van ser consagrades, ja des de la seua naixença, a l'ofici sagrat de monges descalces. Són quatre les clarisses de la família dels Borja i els Centelles les que hem volgut escollir per a la nostra anàlisi:¹ la primera, sor Justa Centelles, és filla del primer comte olivà i destinada al monestir de clarisses de la Puritat de València; les altres tres són fruit de la unió de totes dues cases pairals, filles del duc Carles de Borja i la comtessa Magdalena de Centelles i que per ordre de naixement són sor Isabel Magdalena, sor Magdalena de Jesús i sor Anna de la Creu, iniciades en el convent de les clarisses de Gandia.

¹ De totes elles ja donem algunes notícies al nostre llibre *Aproximación histórica al convento de la Visión de Nuestra Señora a Santa Isabel de las clarisas descalzas de Oliva, 1564-1998*, recentment publicat per l'Ajuntament d'Oliva.

I. Sor Justa Centelles

El seu nom de baptisme era Jauma i era filla legítima dels il·lustríssims En Francesc Gilabert de Centelles, primer comte d'Oliva també anomenat Ramon de Riusech, i Na Maria Cardona i de Centelles. Era la quarta d'entre els seus germans, dels quals només en tenim referència d'En Pere Gilabert de Centelles, qui succeí el seu pare en el comtat, i de la duquessa de Gandia Na Magdalena, mare del duc de Gandia Carles de Borja. El seu ingrés al monestir de la Puritat és cap al 1557, ja que la seua mare, ja viuda, va vendre el primer dia d'agost d'aquell any al mateix monestir «100 sueldos censales pagadores anualmente el 2 de febrero y agosto...» pel preu de 15.000 sous en el moment de l'ingrés de Jauma, ara anomenada sor Justa. El seu germà, Pere Gilabert de Centelles, també «portà el dot y per son ingrés, 1.000 ducats»; i «En après, dit día, ab acte rebut per dit notari, la dita ilustre contesa en dit nom feu consignatió a la dita Sor Justa de vida de aquella tan solament de 20 lliures cascuns añi sobre los molins de Oliva».²

Convent de les clarisses d'Oliva

El 1559 el comte d'Oliva, germà seu, li escriví al monestir i usa el seu nom de religiosa. Tot i això el 18 d'abril de 1562 encara no havia professat, ja que per aquestes dates atorgà el seu testament «siendo religiosa aun no profesa...» on diu que

*«dicha doña Jauma Centelles por el testamento que esta otorgó a los 18 de abril de 1562 ante Vicente Sans, notario de Valencia, publicado en 11 de mayo de 1569, que fue algunos años después de haber profesado de Religión, y le otorgó intitulándose Doña Jauma Centelles, hija de los Ilmos. Dn Francisco de Centelles, difunto. Conde de Oliva y de Doña María Cardona, consortes, religiosa aún profesa en este Real Convento de la Puridad...».*³

En el seu testament, sor Justa instituí com a hereu al mateix monestir, per aquest motiu les seues abadesses van haver de mantenir plets i lluites durant molts anys amb els parents d'aquesta, que no van complir les seues promeses.

En la seua vida monàstica, com a religiosa, s'observa la seua perseverança a través de diverses reunions oficials a què assisteix, com per exemple la de gener de 1579, la del 31 d'octubre de 1581, la del 16 de desembre de 1583 i la del 8 de maig de 1615; en aquesta última ocupa el primer lloc dins la nòmina d'assistents darrere l'abadessa i abans de la vicària, i quasi sempre se l'anomena «la mare Sor Justa», ja que havia exercit algun càrrec de govern. La seua vida de dedicació al Senyor fou molt exemplar i virtuosa, tal i com manifesta una de les abadesses al seu nebot, l'arquebisbe cardenal

² C.A.R.V. Clero de València (sign 491-B).

³ C.A.R.V. Clero (lligall 248, c. 742).

de Sevilla Borja i Velasco, quan li diu, entre d'altres coses, «*que este Convento tuvo la suerte de tener por muchos años de religiosa a su santa tía quien vivió y murió muy santamente...*».⁴

La nostra monja Centelles costejava tots els anys la festa de l'Esperança al monestir, per això es conserven notícies seues fins i tot al voltant de l'any 1617. Així doncs, tot i que no coneixem amb exactitud la data de la seua mort, podem afirmar que almenys són seixanta els anys que sor Justa Centelles dedicà a la vida religiosa.

II. Sor Isabel Magdalena de Borja i Centelles

El monestir de les clarisses de Gandia, fundat el 1457 per les clarisses de Santa Coleta que residien a Leziñán (França), ha acollit vint-i-cinc religioses amb el cognom i la sang dels Borja-Centelles. Carles de Borja i Castro, cinqué duc de Gandia, fill de sant Francesc de Borja, prengué possessió del ducat després de la renúncia del seu pare de l'11 de maig de 1511, i contragué matrimoni amb Na Clara Magdalena Centelles i Folch, filla dels comtes olivans. De la unió nasqueren quatre fills i tres filles, totes germanes clarisses: sor Isabel Magdalena de Borja i Centelles, sor Magdalena de Jesús de Borja i Centelles i sor Anna de la Creu de Borja i Centelles, totes tres nêtes de sant Francesc de Borja.

Isabel Magdalena és la primera de les filles del matrimoni nascuda el 1559. Quan encara no tenia set anys entrà al convent, tal i com consta en la carta que li escrigué al seu avi sant Francesc de Borja, concretament amb data de 22 de març de 1566; en ella s'adreça al seu avi i li demana, ingènuaament, algunes gràcies espirituals per a les seues companyes de convent. Va rebre l'hàbit de les mans de la mare Anna Ladrón, en l'últim any del seu càrrec d'abadessa (1575). El dia de sant Joan Baptista de l'any següent professà, sent abadessa la mare Antònia Veses, elegida per al primer període triennal del monestir gandià.

Vuit anys després de professió, en l'elecció de 1584 corresponent al segon trienni, el càrrec d'abadessa recaigué en la mare Antònia Vives i la mateixa sor Isabel Magdalena fou nomenada vicària. Esgotats els tres anys, el 19 de febrer de 1587, se celebren noves eleccions d'on surt triada abadessa la mare Isabel Magdalena de Borja i Centelles per primera vegada. En aquell mateix any donà l'hàbit a les seues nebodes sor Josepa de Borja i sor Isabel de Borja. L'any 1590, en acabar el trienni, sor Magdalena de Jesús de Borja i Centelles, germana de l'anterior, és elegida vicària.

Quan acabava el trienni, l'any 1593, ocorregué un esdeveniment dolorós que consternà tota la comunitat. Afectà al monestir l'epidèmia que les mateixes monges van denominar modorres o del tabardillo, pel somni letàrgic a què eren sotmeses i per la rapidesa amb què es moria. En tretze dies van morir set religioses, entre elles l'abadessa i la vicària sor Magdalena de Jesús que només tenia vint-i-nou anys (†15-V-1593), i la mare Isabel Magdalena va haver d'assumir la presidència del convent. L'angoixada comunitat va recórrer a la intercessió de sant Diego Alcalà, compromentent-se a guardar el 12 de novembre de tots els anys com a festa de precepte i a cantar-li una missa; les súpliques tingueren l'efecte desitjat i immediatament cessà l'epidèmia.

⁴ C.A.R.V. Clero (lligall 298, c. 792).

Convent de les clarisses de Gandia. (Fotog. M. Martí)

en la fundació del qual intervingué el beat Andreu Ibernó, frare del convent de Sant Roc dels Descalços de Gandia, ens són narrats pel pare Antoni Planes, cronista de la província de Sant Joan Baptista de València:

«Habiendo la venerable Madre Sor Ana de la Cruz, monja del Convento de Santa Clara de Gandía, hija de los señores Duques, ido por fundadora del Convento de las Descalzas de Santa Clara de Zamora y pidiéndole después que fuere a fundar a León. se excusó por ciertos respetos, y, escribió a su hermana Sor Isabel Magdalena de Borja, Abadesa del Convento de Gandía, para que fuese a la fundación. Se presentaron en ellos arduas dificultades y para saber si era voluntad de Dios el procurar vencerlas, pidió esta señora (Sor Isabel Magdalena), al siervo de Dios Fray Andrés Ibernón que lo encomendara a nuestro Señor y le dijese lo que acerca de ello sentía. Hizo el Venerable Fray Andrés sobre ello oración, y de allí a pocos días volvió la respuesta a dicha señora, diciéndole cómo era voluntad de Dios nuestro Señor que fuese a aquella fundación de monjas descalzas, y que no obstante que había grandes contrariedades en la ejecución, ninguna sería bastante para impedir el efecto de ella; y le advirtió que de su parte no la rehusase, porque ella raramente iría contra el gusto de Dios. Llegado el caso, y sabido el intento por el Duque de Gandía Don Carlos, que era el sobrino de esta señora (Don Carlos Francisco de Borja y Fernández de Velasco, séptimo Duque de Gandía, hijo de Francisco de Borja Centelles, hermano de la Madre Sor Isabel Magdalena de Borja) y la veneraba por madre de él y de toda su casa, procuró impedirlo con todas sus fuerzas, valiéndose del Ministro General de la Orden y también del Nuncio, a quien instó que le

Després d'aquest fet, es convoquen novament eleccions per al 27 de juliol del mateix any (1593) d'on isqué elegida en segon trienni la mare Isabel Magdalena com a abadessa, i sor Anna de la Creu de Borja i Centelles —germana de la primera— en fou la vicària. L'abadessa encara és reelegida en el tercer trienni el 1598 per concloure la tasca el 1601.

Per aquell període, la comtessa de Treviño demanà a l'abadessa del convent de Zamora —fundat el 1596—, la mateixa Anna de la Creu de Borja, germana menuda d'Isabel Magdalena, que anàs a Lleó a fundar un nou convent. La Borja, però, al·legà inconvenients i escrigué a la seua germana Isabel perquè s'encarregàs de l'esmentada fundació. Els antecedents d'aquest nou monestir,

diese para ello su breve. Más estos y otros medios, también muy urgentes, todos se frustraron, y la dicha señora Sor Isabel Magdalena fue por fundadora a León, y en el camino sucedió una gran desgracia de volcarse el coche y maltratarla tanto que padeció un año de enfermedad; mas al fin de todo la sacó el Señor, y se cumplió a la letra lo que había profetizado el siervo de Dios; según se creyó, había tenido de ello revelación».

Les dificultats plantejades pel duc de Gandia van poder ser superades, i el dia 8 de novembre de 1604 isqué una expedició de cinc religiosos encapçalada per Isabel Magdalena amb la finalitat de fundar el monestir de la Santa Creu de Lleó. La mare va romandre vint anys al convent com a abadessa, fins que el 1624 tornà al monestir gandià. Observada, però, la seua capacitat de govern, ara és destinada dues vegades per ser l'abadessa del monestir de Santa Isabel de les clarisses d'Oliva. Després retorna definitivament a Gandia, lloc on mor quan passa dels setanta anys, sent abadessa la seua germana Anna de la Creu durant el trienni que va del 1630 al 1633.

Reconciliació dels Centelles i els Solers. Gravat aparegut a *Glorias Vicentinas*, Butlletí de l'Associació de la Pila Baptismal de Sant Vicent Ferrer (València, 1969). Cedida per En José Castell.

III. Sor Magdalena de Jesús de Borja i Centelles

Nascuda el 1564, és la segona de les filles dels ducs de Gandia i germana de l'anterior. Quan apenes tenia quatre anys ingressà, alhora que ho féu la seua germana Anna que tenia un any menys que ella, al monestir de les clarisses de Gandia com a educanda.

Només entrar al convent, del qual l'abadessa és Anna Ladrón, experimentà un incident digne de ressenyar perquè manifesta la benevolència de Déu per aquesta nena. El beat Nicolau Factor, que visità el monestir per confessar les monges, celebrava la missa. Era costum que les nenes educandes, que encara no podien comulgar, s'acostaren al sacerdot moments abans d'impartir-li el sagrament i li besaren la mà; i en el moment d'acostar-s'hi la petita Magdalena, el sant, en lloc de cedir-li la mà perquè la besàs, diposità la sagrada forma en la seua boca, tot i que ella encara no havia pres la Comunió.

Sor Magdalena rebé l'hàbit l'any 1575, l'últim de mandat de l'abadessa Anna Ladrón. L'any següent professà, quan només tenia dotze anys, de mans de la nova abadessa sor Antònia Vives, segons el costum de donar la professió al monestir de Gandia. Ja des de molt menuda es dedicà a la pràctica de les virtuts de la vida religiosa, però la virtut característica de sor Magdalena fou la penitència, posant a prova de manera despiadada el seu cos feble i no molt sobrat de salut, alhora que mortificava el seu esperit.

En l'elecció de 1590, en què fou nomenada abadessa la mare Maria dels Àngels del Àguila en el seu segon trienni, sor Magdalena de Jesús en fou la vicària als seixanta-dos anys. A la fi del trienni, el 1593, l'epidèmia de les *modorres*, estesa per tota la ciutat de Gandia, entrà al convent; la nostra religiosa va emmalaltir a primeries de maig i, dies després, morí tenint vint-i-nou anys.

IV. Sor Anna de la Creu de Borja i Centelles

La filla menuda dels ducs de Gandia és sor Anna de la Creu, nascuda el 1566. Com ja hem apuntat, acompanyada de la seua germana, quan només tenia tres anys, entrà al convent de les clarisses gandianes com a educanda. A Anna se li oferiren tota classe de facilitats perquè, a més d'exercitar les virtuts de la vida ermitana, pogués adquirir una cultura intel·lectual no freqüent entre les religioses. La seua intel·ligència i capacitat de raonament la van fer gaudir d'una bona predisposició per a l'estudi: parlava i escrivia correctament el llatí; posseïa una biblioteca ben completa que, en morir, la deixà al confessor de la comunitat; estudià i llegí les Sagrades Escripures i les obres dels sants pares, entre ells les de Nicolau de Lira, les glosses del qual ja havia llegit gairebé per complet quan entrà en el noviciat cap al 1577, sent abadessa la mare Antònia Vives. Així doncs fou connòvia de la seua germana Magdalena de Jesús, tot i que aquesta professà abans.

En l'elecció d'abadessa del 27 de juliol de 1593 fou nomenada vicària fins el 1596. Aquest mateix any és el de la fundació del monestir franciscà de Zamora. Els comtes d'Alba de Liste sol·licitaren al ministre general, el pare Bonaventura Secusi, una fundació de clarisses en aquella ciutat, com la de Gandia. Era abadessa la mare Magdalena de la Creu Calbet de Dénia. Obeint les ordres del pare general, el 16 de desembre de 1596 van eixir de Gandia quatre religioses per procedir a l'esmentada fundació:

l'abadessa Anna de la Creu de Borja, la vicaria Beatriu Tamarit, la mestra de novícies Vicenta Giner i la portera Maria Jesús i Marañón. Van arribar-hi el 22 de gener iniciat ja l'any 1597 i allí romangué la mare Anna durant més de vint anys com a abadessa.

El 21 de juliol de 1601, la mare Catalina de Rojas, acompanyada d'altres dues religioses, abandonà el convent de Gandia per convertir-se en l'abadessa del monestir de les clarisses de Salamanca i implantar-hi el model de vida contemplativa del monestir gandià. Diferents dificultats, però, entre d'altres la duresa del clima, els van fer fracassar i van haver-se'n de tornar, tres anys després, a Gandia. Malgrat tot, el nunci apostòlic d'Espanya i el pare general van fer traslladar la mare Anna de la Creu a Salamanca per reprendre la tasca, la qual fou duta a terme amb èxit.

Amb tot, sor Anna de la Creu, que se'n tornà a Zamora, era anhelada per les religioses de Gandia i per la seua família ducal, després d'una absència tan llarga. Per aquest motiu Carles Francesc de Borja, seté duc gandià i nebot de la religiosa, i la resta de clarisses feren les gestions necessàries perquè tornàs al seu primitiu monestir. L'objectiu fou aconseguit i la mare Anna fou a Gandia el dia 2 de maig de 1619.

El 1620, en les primeres eleccions celebrades després d'aquest període, la Borja fou elegida abadessa, i és reelegida en les següents de 1623 i 1626. En aquestes últimes per a l'aprovació de la reelecció fou necessari acudir al nunci apostòlic, el cardenal Francesc Barberini, per demanar la dispensa canònica. El cardenal va lliurar la certificació que el cas requeria, datada a València el 24 d'agost de 1626, i que deia que la mare Anna compliria ben aviat els seixanta anys, motiu que la féu deixar el càrrec el 14 de maig de 1630. Tot i això el 1633 i el 1636 és reelegida com a abadessa. Les últimes eleccions van ser presidides pel comissari visitador Francesc de Borja, custodi dels descalços de la província de Sant Joan Baptista de València i nebot de la religiosa Anna de la Creu, tal i com diu el cronista del monestir Llopis. Com que es tractava d'una reelecció immediata fou necessària una dispensa canònica, és a dir, un recurs del papa Urbà VIII expedit a Roma (24-I-1636) en què autoritzava l'esmentada reelecció.

Aquest cinqué trienni de l'abadessa Borja finalitza el 1640, i el 14 d'abril d'aquell mateix any es trien els nous càrrecs; l'assemblea fou presidida per mossén Joan Inza, pare provincial de València i definidor general de tot l'orde, i novament és elegida abadessa Anna de la Creu, la qual no acabarà aquest sisé trienni per sorprendre-la la mort. Al seu jaç de mort cridà al seu nebot Francesc de Borja, perquè l'assistís en aquells darrers moments, que era al convent de Sant Roc de la ciutat de Gandia, edificat pel seu avi Carles de Borja. La santa mort li arribà el 19 de juliol de 1641.

Epíleg

Una vegada finalitzada la biografia de cadascuna de les nostres monges clarisses és el moment de concloure. Aquestes religioses s'han caracteritzat durant llurs vides per un cúmul de virtuts monàstiques que feien agradable la convivència comuna amb la resta de companyes: senzillesa, esperit entregat al servei dels altres, recolliment, unió amb Déu, mortificació, amor a la Creu i a l'Eucaristia, i tendra devoció a la Verge Maria. Totes elles han destacat dins les seues respectives comunitats i han residit, cridades per les altes jerarquies eclesiàstiques, a distintes estances conventuals (Zamora, Lleó, Gandia, Oliva, Salamanca...).

D'ací deduíem que, a més de ser originàries d'uns llinatges aristocràtics que facilitaren econòmicament l'establiment de l'orde de les clarisses pertot arreu de la península, van saber desenvolupar les seues tasques (missió, predicació, fundació, oració) amb dignitat i eficàcia. Tornem ara doncs a l'inici i afirmem la importància que els Borja-Centelles han tingut pel fet d'impulsar la religió catòlica al nostre comtat i més enllà de les seues fronteres, tot donant-li l'esplendor que mereixia; d'aquest impuls, sense cap mena de dubte, són protagonistes indiscutibles les nostres quatre monges.

JOSÉ CASTELL BOMBOÍ

Nascut a Algemesí. Arxiver de Santa Maria la Major d'Oliva

Posseeix la distinció Honorífica de l'Associació Cultural Centelles i Riusech